

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.867.01
Інститут законодавства Верховної Ради
України

02000, м. Київ, провулок Несторівський, 4

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, асистента кафедри
трудового права та права соціального забезпечення, провідного юриста
Центру проблем імплементації європейського соціального права
юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса
Шевченка *Мельник Марії Богданівни*

на дисертацію *Шумського Ігоря Костянтиновича*

**«СКАНДИНАВСЬКИЙ ФАКТОР У РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОСТІ
КИЇВСЬКОЇ РУСІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ»**,

подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних
і правових учень

Дослідження історичного аспекту розвитку держави і права завжди
характеризується винятковою гостротою та актуальністю в силу того, що будь
яку правову реальність не можливо пізнати в онтологічному сенсі, без
розуміння засновків, які стали причиною появи у праві того чи іншого явища,
феномену, процесу, правоматерії. Відчасти, для цього ми маємо перманентну
змогу фокусуватись на історичних аспектах розвитку права та держави,
з'ясовувати сутність першоджерел та їх зв'язок і вплив із сучасністю.

З позиції дисертанта, актуальність теми обумовлюється потребою
належного осмислення природи, місця та ролі скандинавського фактора у
розвитку державності Київської Русі, що вочевидь викликано відсутністю
єдності в думках вчених з приводу скандинавського впливу на формування

Інститут законодавства
Верховної Ради України
№ 541
10.01.2020

держави і права Київської Русі. Адже на думку дисертанта, на сьогодні, здійснено ряд новітніх наукових досліджень в галузі лінгвістики та порівняльного правознавства, результати яких, створили можливість не тільки отримати нові результати, алей вказують на необхідність проведення відповідного дослідження в галузі історії держави та права.

Відтак, стає очевидною та обставина, що як ніколи на часі постає актуальною потреба здійснення не тільки комплексних правових досліджень, але й тих, які б проводились на стиці юридичних та гуманітарних дисциплін – правової компаративістики, історії права, лінгвістики.

Таким чином, представлена дисертантом на захист тема дисертаційного дослідження, дає підстави характеризувати її як своєчасну спробу поставити та розв'язати ряд ключових проблем, що накопичились в історії права та держави, а головне – внести ясність в розвиток державності Київської Русі, з'ясувати підвалини європоцентризької ідентичності формування українського права. Адже саме комплексне та конструктивне вирішення даних проблем спроможне методологічно подолати ряд прогалин у правовій доктрині та дійсно сприятиме вдосконаленню проведенню (а)періодизації історії держави і права; (б)виявленню історичних закономірностей та з'ясуванню конкретних особливостей розвитку права і держави; (в)вдосконаленню розуміння права та держава в Україні на рівні явища культури та цивілізації, його традицій та новацій у розвитку; (г)більш детально з'ясувати історію становлення та функціонування окремих державних інститутів, галузей та інститутів права, історія правової культури в Україні; та, зрештою, до-визначити (д)особливості розвитку та становлення саме держави і права України.

Разом з тим, не можливо залишити осторонь обраний дисертантом методологічний підхід при здійсненні наукового дослідження. Адже як уявляється, саме такий підхід закладає підвалини для найбільш ширшого та унікального вирішення проблем, що назріли.

Ознайомлення із рукописом дисертації, її авторефератом та науковими працями, що здійсненні в межах піднятої проблеми, постає за можливим вести мову про наступні позитивні моменти дисертаційного дослідження.

Вибір дисертантом теми дослідження зумовлений значним історико-теоретичним значенням, що сфокусований на дослідженні першоджерел чим становить неабияку не тільки доктринальну цінність, але й практичну значимість.

Аналізуючи зміст підрозділів дисертації, важливо казати на послідовний, комплексний та системний характер розкриття проблеми, отримання науково-переконаних результатів, що зрештою, складає уявлення про належний рівень наукових узагальнень, досягнення завдань та мети дисертаційного дослідження.

Рівень використаної літератури під час дослідження дає підстави вести мову про її сучасність, фаховість. Зокрема, судячи із списку опрацьованих джерел («списку використаних джерел»), варто відзначити, що він становить 340 найменувань, посеред яких близько 100 праць зарубіжних дослідників. Заслуговує на увагу використання праць більш раннього дослідницького періоду, що датуються 17 – 19 та 20 століттям, а саме: І.М. Болтіна «Примечания на историю древней и нынешней России г. Леклерка». 1788. – джерело №53; М.Є. Бранденбурга «Курганы южного Приладожья», 1895., його ж – «Старая Ладога». 1896. – джерела №55–56; Ф.А. Брауна «Фрианд и Шимон, сыновья варяжского князя Африкана», 1902, джерело № 57, Р.А. Munch «Kritiske Undersøgelser om vore Kongesagaers Fremstilling af Harald Sigurdssóns (Haardraades) Bedrifter i den græske Kejseres Tjeneste» (П.А. Манч. Критичні розслідування щодо нашого короля Харальдом Сигурдссоном (Гараді) компаніями на службі грецького імператора – *переклад власний* – М.М.), джерело № 322, тощо). Все це однозначно вказує на високий рівень дисертаційного дослідження, характеризує його як фахове дослідження.

В ході дослідження, дисертантом використовувався *соціально-юридичний метод* (він дозволив описати явища та події у досліджуваний період й надати їм юридичного визначення та правової оцінки); *теоретично-*

юридичний метод (це метод став при нагоді саме для визначення дефініцій за допомогою понятійного апарату, сформованого теорією держави і права); *метод юридичної компаративістики* (він дозволив зробити зіставлення правових систем Давньої Русі і Скандинавії, а також їхній аналіз).

Таким чином, стає очевидним, що використання такого підходу надало можливість забезпечити відповідний рівень науково-значимої обґрунтованості отриманих висновків в дисертації та закріпити основоположні положення, на яких ґрунтуються отриманні висновки у дисертації.

Водночас, використання зазначених методів надало можливість автору-дисертанту провести достатньо ґрунтовну правову характеристику емпіричної основи дослідження літописних й хронікальних повідомлень історичної спадщини, а також, заповнити неповноту доктринальних положень.

В ході з'ясування вагомих здобутків дисертанта, варто вказати на доволі показові положення дисертаційної роботи, посеред яких, заслуговують на увагу ті положення наукової новизни, які винесені на прилюдний захист, а саме те, що дисертантом «... визначено характер і рівень взаємовпливу скандинавських і слов'янських культур, а також з'ясовано окремі галузі суспільного життя, які зазнали найбільшого впливу; проведено аналіз тогочасних правових культур Київської Русі і Скандинавії та схарактеризовано їх як такі, що перебували на одному рівні розвитку, а також відзначено їхній «неписемний» характер як одну з ознак, що відрізняла їх від правових систем тогочасної Європи; проведено аналіз літописної легенди про покликання варягів із метою встановлення у описаних подіях ознак договору-«ряду»; ... визначено юридичну природу, основні умови договору-«ряду», а також наявність типологічно близьких договорів між скандинавами й правителями Західної Європи; ...визначено юридичну роль договору-«ряду» як угоди, яка поклала початок розвитку витчизнаної державності, що, в свою чергу, дозволило стверджувати про

договірну природу походження держави Київської Русі. ...» (стор.5 Автореферату).

З огляду на загальні висновки дисертаційної праці, представлені дисертанткою до захисту, з загально теоретичної точки зору та цінності їх для загальної теорії права, важливо відмітити, що дійсно: ознайомлення з історіографією питання впливу культурного та правового характеру скандинавів на слов'янське суспільство й становлення й розвиток Давньої Русі характеризується тим, що наукова розробка цього питання має давню історію, зокрема у вітчизняній науці (включно з періодами Російської імперії та СРСР). Тут, особливої уваги заслуговує те, що дійсно, впродовж усієї історії наукового вивчення скандинавсько-слов'янських взаємовідносин періоду започаткування державності це питання завжди перебувало під сильним політичним та ідеологічним тиском, що мало свої негативні наслідки. Проаналізований розвиток наукових шкіл «норманізму» й «антинорманізму», сформульовану авторську позицію щодо основних ідей цих шкіл (стор. 169 – 170 дисертації. – з уточненнями *М.М.*).

Заслуговує на окрему увагу той результат дослідження, що розвиток контактів між регіонами Скандинавії та Русі мали місце задовго до появи перших державних утворень в обох регіонах. У цьому взаємозв'язку, якраз і відбувався очевидний взаємовплив культур скандинавів та слов'ян, який простежується в багатьох сферах культури й суспільного життя, що не могло не позначатись на формуванні правової культури, відношення до формування моделі державотворення, права, а також, формування самобутності українського народу, громадської та політичної чутливості українського суспільства, становлення демократичної культури нації.

Водночас, незважаючи на це, іншим цікавим аспектом дисертаційного дослідження є і той отриманий результат дисертанта, який вказує на те, що в ході дослідження визначена типологічна близькість скандинавської й слов'янської правових культур. Вона виражалась у тому, що важливим фактором, що відрізняв їх від правової культури Європи (в першу чергу, її

Західної частини), була відсутність писемної традиції для фіксації юридично важливих рішень та дій. Як наслідок, це зумовлено й побутуванням у обох регіонах звичаєвого права до появи перших його збірок (XI – XII ст.), які «легітимізували» звичаєві норми вже в якості писаної основи законодавства.

Не мало важливим результатом є і те, що дисертантом ретельно проаналізовано договір-ряду. Його дослідження дозволило виділити основні умови цього історико-правового інституту, які зводяться до окреслення території, на яку розповсюджується князівська влада, наділення князя повноваженнями судового характеру, покладання на нього обов'язку з захисту території, встановлення плати, що набула характеру полюддя, з підвладних земель. Як раз дійсно, стає за очевидне, що саме цей механізм частково збігається з існуючою в тогочасній Скандинавії традицією «вейцли», яка й є аналогом вітчизняного полюддя. За таких умов, підтверджується вплив скандинавського фактора на державний розвиток Київської Русі з перейняття слов'янами певних правових механізмів забезпечення функціонування князівської влади.

Отож, наведені вище положення, які сформовані з огляду на проведений аналіз наукової новизни вказаної у авторефераті, ознайомлення із дисертацією, дають підстави вказувати на те, що дисертаційне дослідження, що проведене І.К. Шумського, характеризують проведене дослідження як таке, що узагальнюється отриманням нових наукових висновків, а дисертація є дисертабельною, що і дозволяє суттєво доповнити як доктрину історії права та держави.

Водночас, положення дисертаційного дослідження, можуть бути використані при написанні розділів підручників та навчальних посібників з історії права та держави, доповнити викладання навчальних дисциплін, спецкурсів; навчальних курсів тощо, а також, стати корисним у науково-дослідницькій роботі.

Важливою умовою дисертабельності дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук є те, що

дисертантом апробовано основні результати наукового пошуку у значній кількості публікацій, здійснених у вітчизняних та зарубіжних фахових виданнях, зокрема: наукових статей та матеріалах конференцій. Тому отриманні результати надають змогу фаховість апробацій, вказати на їх затребуваність.

Аналізуючи дисертацію, автореферат, можливо прийти до висновку у тому, що дисертаційне дослідження відповідає основним вимогам, які висуваються для робіт подібного характеру. Дисертаційна праця є стилістично доступною, орфографічно грамотно оформленою.

Водночас, разом із переконливим списком позитивних моментів, варто звернути увагу на окремі недоліки, неточності та, навіть протиріччя, як і на спірні положення, що потребують як додаткової аргументації або уточнень, пояснень, що очевидно можуть бути виражені дисертантом під час захисту.

1. Слід доволі скептично поставитись до положення стосовно того, що «...вплив скандинавського фактора на розвиток слов'янської державності своєрідним каталізатором для державотворення...» (п.9 загальних «Висновків», стор.172 дисертації). Чому? Тому, що дисертантом не враховано щонайменше величезний вплив римського права на право слов'янської державності, його рецепцію (у різних проявах), взаємозв'язок із скандинавським фактором у протиборстві правової/державницької ідеології, адже значна частина якого (стосовно «права римлян») і визначила основні підходи до романо-германської правової сім'ї на теренах сучасної України. Це й означає і те, що розглядати питання «скандинавського фактору» є не стільки показовим та переконливим, скільки слабким фактором як каталізатора, і то, в частині лишень «відбитків» певних (незначних) культурно-правових традицій певних сфер інститутів права.

2. Слід задатись питанням й процесуального характеру. На сьогодні, відомо, що скандинавські країни сформовані як правові сім'ї відмінні від романо-германської та англо-саксонської правових сімей. Адже для матеріального права у них притаманним є судовий прецедент, для

процесуального, правове регулювання здійснюється на підставі закону. На сьогодні ж, Україна, як праобраз слов'янської державності, відійшла від суто романо-германської правової традиції у контексті правового регулювання правосуддя на основі закону як джерела права, допустивши в правовий простір та правосферу регулювання завдяки позиції Верховного Суду, рішень ЄСПЛ, і, що особливо цікаво, як в частині матеріального так і в частині процесуального права. Відтак, виникає запитання: чи вважає дисертант джерелом (фактором) впливу на таку правову ситуацію вплив правової культури «скандинавського фактору»?

3. Слід зажадати уточнення року видання джерела № 34 у списку використаних джерел («Шумський І.К. Договір із варягами як предтеча державності Київської Русі: історико-правове дослідження. *Актуальні проблеми держави і права* № 81. С. 168–171»).

Загалом наведені вище критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження, оскільки більшість із них є спірними, не зачіпають основних, концептуальних положень дисертаційної праці.

Підсумовуючи рецензування даної наукової роботи, варто й констатувати і те, що тема дисертації є актуальною, вона відповідає сучасним запитам сталості історико-правової визначеності, а отриманні висновки достатньо є аргументованими, сформульовані в належній мірі.

Таким чином, слід констатувати, що рецензоване дисертаційне дослідження є кваліфікованою науковою працею, яка містить належні результати, які містять новий підхід до розв'язання питань історії права та держави, формування української державності; містять науково обґрунтовані висновки, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що мають істотне значення для науки історії права та держави.

Таким чином, слід констатувати, що дисертаційна праця *Ігоря Костянтиновича Шумського*, яка подана до захисту на тему **«СКАНДИНАВСЬКИЙ ФАКТОР У РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОСТІ**

КИЇВСЬКОЇ РУСИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ» відповідає вимогам, що ставляться до кандидатських дисертацій, а сам здобувач на підставі публічного захисту заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент, –

провідний юрист Центру проблем імплементації
європейського соціального права, асистент
кафедри трудового права та права соціального забезпечення
юридичного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук

М.Б. Мельник

ПІДЯКІС ЗАСІДЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР НДЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
11.01.2020р.

